

Prof. dr hab. Piotr Pogonowski

Uniwersytet VIZJA w Warszawie

ORCID: 0000-0002-0086-6635

e-mail: p.pogonowski@vizja.pl

Upadłość zmarłego przedsiębiorcy. Zagadnienia wybrane

Bankruptcy of a deceased entrepreneur. Selected issues

Streszczenie

Śmierć osoby fizycznej prowadzącej działalność gospodarczą jest zdarzeniem wywołującym szereg skutków. Jednym z nich jest możliwość ogłoszenia upadłości takiego podmiotu, o ile od śmierci przedsiębiorcy nie minął rok. Regulacje prawa upadłościowego mają pomóc wierzycielom w dochodzeniu roszczeń od zmarłego, dają też możliwość uregulowania długów spadkowych w drodze egzekucji generalnej. Celem artykułu jest przedstawienie niektórych najistotniejszych odrębności postępowania i upadłości ogłoszonej po śmierci przedsiębiorcy, rzutujących na bezpieczeństwo obrotu oraz efektywność prawa upadłościowego.

Słowa kluczowe: upadłość, śmierć przedsiębiorcy, masa upadłości zmarłego przedsiębiorcy

Abstract

The death of a sole proprietor is an event that causes a number of consequences. One of them is the possibility of declaring bankruptcy of such an entity, unless a year has passed since his death. The regulations of the bankruptcy law are intended to help creditors assert claims against the deceased, and they also provide the possibility of settling inheritance debts through general execution. The purpose of this article is to present some of the most significant peculiarities of the proceedings and bankruptcy declared after the death of the entrepreneur, affecting the security of trade and the efficiency of bankruptcy law.

Keywords: bankruptcy, death of entrepreneur, bankruptcy estate of deceased entrepreneur

JEL: K22

Wstęp

Upadłość i postępowanie upadłościowe są istotnym elementem życia gospodarczego. Powszechnie dostrzega się, że gospodarka rynkowa, przedsiębiorczość, innowacyjność i konkurencyjność zależą także od istnienia efektywnych regulacji prawnych dotyczących niewypłacalności podmiotu (zob. Adler, 1997, s. 346 i n.)¹. W nowoczesnym państwie (i gospodarce) na niewypłacalność i upadłość należy patrzeć interdyscyplinarnie, jako na zjawisko nie tylko prawne, ale również społeczne, ekonomiczne, psychologiczne czy polityczne (w tym z zakresu polityki prawa). Skutki niewypłacalności odczuwane są zarówno indywidualnie, jak i społecznie (dotykają interesu publicznego i prywatnego).

W niniejszym szkicu zajmiemy się upadłością – stanem prawnym podmiotu posiadającego zdolność upadłościową, któremu skutecznie została ogłoszona upadłość – jako reakcja prawna na stan niewypłacalności w rozumieniu przepisów ustawy – Prawo upadłościowe². W przypadku ogłoszenia upadłym zmarłego przedsiębiorcy istotne stają się nie

tylko odrębności związane z postępowaniem upadłościowym, ale także sposób i zakres ochrony interesów wierzycieli, spadkobierców upadłego, jak i samego upadłego (jego rozrządzeń na wypadek śmierci). Każdy z tych podmiotów korzysta z ochrony gwarantowanej normami konstytucyjnymi (własność, dziedziczenie, ochrona rodziny itp.). Konieczne jest więc ustalenie hierarchii uprawnień zgodnie z założeniami systemu prawa oraz celami upadłości.

Problematyka upadłości skupia w sobie – jak w soczewce – wzajemnie silny związek prawa i ekonomii. Celem upadłości jest zachowanie wartości jedynie tych podmiotów działających na rynku, które mają kłopoty, ale „rokuja” (mogą zostać poddane restrukturyzacji). Główne decyzje co do kierunku likwidacji czy reorganizacji podmiotu powinni podejmować ci, którzy mogą na tym stracić albo zyskać (zob. Mooney, 2004, s. 946 i n.).

Jednym z istotniejszych założeń determinujących skuteczność prawnej reakcji na niewypłacalność podmiotu (efektywność prawa) jest wskazanie kręgu (zakresu) podmiotów, wobec których może zostać ogłoszona upadłość, a także

składników ich majątku, z którego będą mogli zaspokoić się wierzyciele. Zdolność upadłościowa jako kategoria prawna wskazuje podmioty, wobec których może być stosowana procedura upadłościowa. W tym kontekście jako bardzo istotna ze względów systemowych i praktycznych jawi się regulacja art. 7 p.u., zgodnie z którym w razie śmierci przedsiębiorcy można ogłosić jego upadłość, jeżeli wniosek o ogłoszenie upadłości został złożony w terminie roku od dnia jego śmierci, a w przypadku ustanowienia zarządu sukcesyjnego, o którym mowa w ustawie o zarządzie sukcesyjnym³ – wniosek taki może złożyć wierzyciel, zarządca sukcesyjny, a także spadkobierca oraz małżonek (w chwili śmierci upadłego) i każde z dzieci lub rodziców zmarłego, chociażby nie dziedziczyli po nim spadku.

Norma ta jest uzupełniona art. 11a p.u., w którym ustawodawca wskazuje, że w przypadku ustanowienia zarządu sukcesyjnego można ogłosić upadłość zmarłego przedsiębiorcy także wtedy, gdy w zakresie czynności dokonywanych w ramach prowadzenia przedsiębiorstwa w spadku zarządca sukcesyjny utracił zdolność do wykonywania wymagalnych zobowiązań pieniężnych. Przepis art. 11 ust. 1a stosuje się odpowiednio. Samo szczególne postępowanie upadłościowe zmarłego przedsiębiorcy zostało zaś uregulowane w art. 418 i n. p.u.

Zagadnienie upadłości zmarłego przedsiębiorcy jest istotne także z tego powodu, że status przedsiębiorcy może uzyskać każda osoba fizyczna, niezależnie od tego, czy prowadziła rejestrowaną, czy nierejestrowaną działalność. Może się więc okazać, że po jej śmierci spadkobranie będzie prowadzone na podstawie przepisów prawa upadłościowego, na skutek skutecznie złożonego wniosku wierzyciela (zob. Cybulska-Bienioszek, & Witosz, 2023, s. 315 i n.).

Celem wskazanej regulacji jest umożliwienie uporządkowania spraw majątkowych zmarłej osoby fizycznej prowadzącej działalność gospodarczą w drodze procedury upadłościowej, w oderwaniu od spadkobrania. Spadek (aktywa) zostaje „zamrożony” i stanowi masę upadłości, z której mogą zaspokoić się wierzyciele. Ma to niebagatelne znaczenie nie tylko dla wierzycieli, ale także spadkobierców zmarłego dłużnika, czy generalnie – dla pewności i bezpieczeństwa obrotu gospodarczego. Składniki majątku zmarłego przedsiębiorcy, które są zaliczane do masy upadłościowej, podlegają dziedziczeniu, ale są przedmiotem postępowania upadłościowego oraz stanowią o zakresie realizacji jego celów i funkcji. W ten specyficzny sposób są więc realizowane długi zmarłego. Jest oczywiste, że ma to istotne znaczenie dla wierzyciela – oczekiwanie na zakończenie postępowania spadkowego może trwać wiele lat, a przeprowadzenie postępowania upadłościowego, tak jakby upadły przedsiębiorca żył, umożliwia prawne uregulowanie jego wierzytelności (niezależnie od samej wysokości zaspokojenia) w krótszym czasie. Oczekiwanie na wskazanie spadkobiercy i dochodzenie od niego (nich) swojej należności zdecydowanie utrudniałoby wierzycielowi zaspokojenie roszczeń (tak: Zimmerman, 2024, kom. do art. 7 i art. 11a). Warto także zwrócić uwagę, że możliwość ta co do zasady powinna być korzystna także dla spadkobierców dłużnika-przedsiębiorcy, którego długi są realizowane, prawnie regulowane w drodze postę-

powania upadłościowego i nie obciążają masy spadkowej, czyli samych spadkobierców (którzy przyjęli spadek z dobrodziejstwem inwentarza)⁴. Ustawodawca przyjmuje więc racjonalne, z punktu widzenia ekonomiki, uzasadnione rozwiązanie, które rodzi jednak kilka istotnych pytań, na przykład: czy odrywa ono zdolność upadłościową zmarłego przedsiębiorcy od jego zdolności prawnej, zdolności do czynności prawnych, a także sądowej i procesowej? Jest to więc zagadnienie ważne nie tylko od strony pewności i bezpieczeństwa funkcjonowania obrotu, praktyki stosowania, ale także – teorii prawa. Z punktu widzenia systemu prawa prywatnego albo zdolność upadłościowa zmarłego przedsiębiorcy odrywa się od jego zdolności prawnej i innych właściwości prawnych opisujących podmiotowość człowieka w sferze prawa prywatnego, albo „podmiotem” praw i obowiązków zostaje masa majątkowa (upadłościowa, spadkowa). Regulacja ta powinna być więc traktowana jako norma wyjątkowa. Może być także argumentem w dociekaniach co do statusu prawnego samej masy upadłościowej (podmiotowości masy majątkowej), jak i szczególnych zasad dziedziczenia. Ramy niniejszego opracowania nie pozwalają na rozwinięcie tych istotnych kwestii (zob. Górniak, 2022, kom. do art. 418). Co więcej, w sytuacji niezaspokojenia wierzycieli w postępowaniu upadłościowym (po zakończeniu albo umorzeniu postępowania) wyciąg z zatwierdzonej listy wierzytelności, zawierający oznaczenie wierzytelności oraz sumy na jej poczet otrzymane przez wierzyciela w toku egzekucji generalnej, jest tytułem egzekucyjnym przeciwko spadkobiercy (art. 425 p.u.). Wierzyciele mogą więc skierować swoje roszczenia wobec spadkobiercy, który dziedziczy po zmarłym przedsiębiorcy (w zależności od zakresu jego odpowiedzialności za długi spadkowe).

Ważne jest także przyjęcie założenia, że sytuacja prawna zmarłego przedsiębiorcy (dłużnika), wobec którego ogłoszono upadłość, nie powinna się zasadniczo różnić na jego niekorzyść w porównaniu z postępowaniem upadłościowym „zwykłym” – prowadzonym za jego życia. Dotyczy to także podmiotów trzecich, w tym związanych węzłem upadłościowym, które dokonują czynności prawnych z upadłym czy jego spadkobiercami.

Wskazane regulacje zawierają wymogi podmiotowe i przedmiotowe, które warunkują możliwość ogłoszenia upadłym przedsiębiorcy nieżyjącego nawet już od roku.

Strona podmiotowa upadłości zmarłego przedsiębiorcy

Zakres podmiotów objętych art. 7 p.u.

Brzmienie art. 7 p.u. wskazuje, że ustawodawca umożliwia ogłoszenie upadłości zmarłego przedsiębiorcy, co zawęża zakres podmiotów objętych tym przepisem jedynie do osób fizycznych. To wydaje się proste, wynikające z literalnego brzmienia przepisu. Ustalenie nie obejmuje jednak wszystkich możliwych problemów prawnych związanych ze śmiercią osoby fizycznej (człowieka) oraz jej statusem prawnym w chwili tego zdarzenia.

Pierwszym zagadnieniem, na które trzeba zwrócić uwagę, badając przymioty prawne podmiotu objętego regulacją art. 7 (i art. 11a) p.u., jest konieczność posiadania przez niego statusu przedsiębiorcy. W tym kontekście nasuwa się także nieodzowne porównanie zakresu podmiotów objętych upadłością (posiadających zdolność upadłościową) – art. 1 p.u. oraz zakresu podmiotów wskazanych w art. 7 p.u. Z brzmienia wskazanego art. 1 p.u. wynika, że postępowania upadłościowe może być prowadzone w stosunku do przedsiębiorców oraz innych podmiotów, które tej cechy prawnej nie mają.

Dodatkowo należy mieć na względzie art. 5 p.u., w którym ustawodawca uszczegóławia zakres podmiotowy stosowania ustawy i wskazuje, że przepisy ustawy upadłościowej stosuje się do przedsiębiorców w rozumieniu art. 43¹ § 1 Kodeksu cywilnego⁵, jeżeli ustawa nie stanowi inaczej. W art. 431 § 1 k.c. ustawodawca definiuje przedsiębiorcę jako osobę fizyczną, osobę prawną i jednostkę organizacyjną, o której mowa w art. 33¹ § 1 k.c., prowadzącą we własnym imieniu działalność gospodarczą lub zawodową. Nie każdy więc podmiot, który prowadzi działalność gospodarczą, został objęty wyjątkową w systemie prawa normą art. 7 (i art. 11a) p.u., ale jedynie osoby fizyczne.

Należy więc przyjąć, że możliwość ogłoszenia upadłym po śmierci dotyczy jedynie osób fizycznych, mających status przedsiębiorcy, które spełniają wymogi prawa upadłościowego. Poza rozważeniami pozostawiam ciekawe zagadnienia prowadzenia działalności gospodarczej – posiadania statusu przedsiębiorcy – przez osoby fizyczne nieposiadające pełnej zdolności do czynności prawnych.

Biorąc powyższe pod uwagę, a także brzmienie art. 6 pkt 5) p.u., normą art. 7 p.u. objęta będzie także osoba fizyczna prowadząca gospodarstwo rolne, która prowadzi inną, pozarolniczą działalność gospodarczą lub zawodową (zob. Zimmerman, 2024, kom. do art. 418).

Kolejne wyzwanie w kontekście wykładni art. 7 p.u. przynosi brzmienie ust. 2 art. 5 p.u., zgodnie z którym przepisy ustawy upadłościowej stosuje się także m.in. do:

- wspólników osobowych spółek handlowych, ponoszących odpowiedzialność za zobowiązania spółki bez ograniczenia całym swoim majątkiem;
- wspólników spółki partnerskiej.

W kontekście interesującego nas problemu możliwości ogłoszenia upadłym po śmierci znaczenia nabiera status wspólników osobowych spółek handlowych, wskazanych w ww. przepisie, jeżeli są nimi osoby fizyczne. Wspólnikami osobowych spółek handlowych, ponoszącymi odpowiedzialność za zobowiązania spółki bez ograniczenia całym swoim majątkiem, są: wspólnicy spółki jawnej, a także komplementariusze w spółce komandytowej i komandytowo-akcyjnej. Jak się podnosi w doktrynie, nie posiadają oni samodzielnie zdolności upadłościowej, gdyż nie prowadzą działalności gospodarczej w imieniu własnym, ponieważ działalność tę prowadzi spółka. Posiadają ją jedynie jako wspólnicy tych spółek (tak: Zimmerman, 2024, kom. do art. 5). Jest to wyraz zasady ekonomiki (racjonalności i oszczędności) prawa, która systemowo dostrzega status handlowej spółki osobowej i jej wspólnika – osoby fizycznej. Rozwiązanie to należy stosować

do wszystkich osób fizycznych – wspólników handlowych spółek osobowych, ponoszących odpowiedzialność za zobowiązania spółki bez ograniczenia całym swoim majątkiem, oraz wspólników spółki partnerskiej, w której zasady odpowiedzialności wspólników są charakterystyczne dla tej spółki (por. art. 95 k.s.h.).

Śmierć przedsiębiorcy – osoby fizycznej, wobec której można ogłosić upadłość

Ustawodawca w art. 7 p.u. umożliwia ogłoszenie upadłości w razie śmierci przedsiębiorcy, jeżeli wniosek o ogłoszenie upadłości został złożony w terminie roku od dnia tego zdarzenia (dotyczy to także osoby, o której mowa w art. 8 lub art. 9 p.u.). Warunkiem zastosowania omawianej normy jest więc śmierć przedsiębiorcy – osoby fizycznej. Zwykle fakt i moment śmierci człowieka nie nastroją kłopotów co do ich stwierdzenia – sporządzenia aktu zgonu (art. 3 Prawa o aktach stanu cywilnego)⁶. Trzeba jednak pamiętać, że prawo cywilne zna instytucję uznania za zmarłego (art. 29 i n. k.c. oraz art. 526 i n. k.p.c.⁷) oraz stwierdzenia zgonu (art. 535 k.p.c.). Z punktu widzenia naszych rozważań ważne jest przede wszystkim spostrzeżenie, iż chwila śmierci osoby fizycznej – przedsiębiorcy może być „przesunięta w czasie” i zostać określona dopiero w orzeczeniu sądu.

Dodatkowe problemy mogą być związane z możliwością uchylecia postanowienia o uznaniu za zmarłego (art. 542 i n. k.p.c., art. 95 ust. 6 Prawa o aktach stanu cywilnego). Z chwilą uchylecia orzeczenia o uznaniu za zmarłego przyjmuje się (potwierdza), że śmierć takiej osoby nigdy nie nastąpiła. Można postawić tezę, że – pomimo uznania za zmarłą osoby, która w rzeczywistości żyje, i przeprowadzenia jej upadłości – osoba taka co do zasady nie ponosi uszczerbku, gdyż postępowanie upadłościowe uregulowało jej sytuację prawnomajątkową po stronie pasywów. Ewentualne nadwyżki, przekazane spadkobiercy, powinny być rozliczane przez upadłego na podstawie art. 1029 § 3 k.c. Ponadto z art. 35 i art. 229 p.u. możemy wywieść zasadę trwałości rozstrzygnięć i skutków przeprowadzonego postępowania upadłościowego (wyłączenie stosowania przepisów k.p.c. o wznowieniu postępowania), co daje podstawę do przyjęcia tezy o „utrwaleniu” skutków upadłości przedsiębiorcy – osoby fizycznej uznanej za zmarłą, które to orzeczenie następnie uchylono. Leży to w interesie wierzycieli „spadkobierców”, jak i samego upadłego.

Ustanowienie zarządu sukcesyjnego

Przepis art. 7 p.u. przewiduje możliwość ustanowienia zarządu sukcesyjnego zmarłego przedsiębiorcy, który – co do zasady – pozwala na kontynuację działalności przedsiębiorstwa zmarłego do dwóch (wyjątkowo pięciu) lat od chwili śmierci (zob.: art. 29, art. 59 ust. 1 pkt 7, art. 60 ustawy z 5.07.2018 r. o zarządzie sukcesyjnym). Z punktu widzenia możliwości ogłoszenia upadłości zmarłego przedsiębiorcy ustanowienie zarządu sukcesyjnego skutkuje uprawnieniem

do złożenia stosownego wniosku także po upływie roku od śmierci przedsiębiorcy, a przed wygaśnięciem zarządu sukcesyjnego. Uprawnienie do złożenia wniosku może ulec korekcie w sytuacji wskazanej w art. 11a p.u., zgodnie z którym w przypadku ustanowienia zarządu sukcesyjnego można ogłosić upadłość zmarłego przedsiębiorcy także wtedy, gdy w zakresie czynności dokonywanych w ramach prowadzenia przedsiębiorstwa w spadku zarządca sukcesyjny utracił zdolność do wykonywania wymagalnych zobowiązań pieniężnych. Niewypłacalność przedsiębiorcy (przedsiębiorstwa objętego zarządem) może powstać także po jego śmierci i być związana z prowadzeniem zarządu sukcesyjnego (zob. Zimmerman, 2024, kom. do art. 11a). Przedsiębiorca posiadał więc zdolność upadłościową w chwili śmierci, ale stan niewypłacalności powstał już po niej – w toku wykonywania zarządu.

Konieczne jest także zwrócenie uwagi na jeszcze inną zależność między upadłością przedsiębiorcy a ustanowieniem zarządu sukcesyjnego. Otóż, zgodnie z art. 6 ust. 3 ustawy o zarządzie sukcesyjnym nie można ustanowić zarządu sukcesyjnego, jeżeli została ogłoszona upadłość przedsiębiorcy. W art. 59 ust. 1 pkt 5 ustawy o zarządzie sukcesyjnym ustawodawca wskazuje ponadto, że zarząd sukcesyjny wygasa z dniem ogłoszenia upadłości przedsiębiorcy.

Strona przedmiotowa upadłości nieżyjącego przedsiębiorcy

Poza specyfiką podmiotu – zmarłego przedsiębiorcy, wobec którego może zostać ogłoszona upadłość na podstawie art. 7 p.u., warto także w pewnym zarysie poddać analizie stronę przedmiotową takiej upadłości, a zwłaszcza skład masy upadłości oraz relacje pomiędzy masą upadłości a spadkiem po zmarłym.

Skład masy upadłości

Majątek zmarłego przedsiębiorcy z chwilą ogłoszenia upadłości na podstawie art. 7 p.u. staje się masą upadłości, która służy zaspokojeniu jego wierzycieli (art. 61 p.u.). W skład masy wchodzi cały majątek (aktywa) dłużnika w chwili ogłoszenia upadłości oraz nabyty po tym dniu. W art. 421 p.u. ustawodawca stwierdza, że do masy upadłości zmarłego przedsiębiorcy wchodzi aktywa spadku po zmarłym dłużniku, a w przypadku ustanowienia zarządu sukcesyjnego – także aktywa nabyte w okresie zarządu sukcesyjnego, które weszły w skład przedsiębiorstwa w spadku. Wobec brzmienia art. 418 p.u. i art. 421 p.u. oraz odesłania z art. 4 p.u. do odpowiedniego stosowania w postępowaniach odrębnych przepisów „zwyczajnego” postępowania upadłościowego rodzi się pytanie, czy ustawodawca dopuszcza m.in. stosowanie w całości przepisów o wyłączeniach z masy upadłości, której zasobność decyduje o zakresie zaspokojenia wierzycieli. Odnosi się to w szczególności do wyłączeń o charakterze humanitarnym (art. 63 p.u.) dotyczących osoby dłużnika, które wobec jego śmierci można na

pierwszy rzut oka uznać za niecelowe. Jednak biorąc pod uwagę cel wyłączeń z masy upadłości, które dotyczą nie tylko osoby zmarłego dłużnika, ale także osób pozostających na jego utrzymaniu, prowadzących wspólne gospodarstwo domowe, wyłączenia takie można uznać za uzasadnione (zob. Pogonowski, 2022, s. 719 i n.). Dodatkowo, co do zasady śmierć osoby bliskiej, będącej oparciem finansowym dla innych podmiotów (choćby w ramach obowiązku alimentacyjnego), powoduje wyraźne zachwianie finansowe i wpływa na możliwość godnego funkcjonowania. Na pewno zagadnienie to należy wyklądać także w związku z konstytucyjną zasadą ochrony rodziny (art. 18 Konstytucji RP). Z drugiej strony brzmienie art. 421 p.u. pozwala przyjąć, że stanowi on regulację szczególną w stosunku do „ogólnych przepisów o upadłości”, a co za tym idzie, powinien być wykładany zawężająco. Przyjęcie takiego założenia oznaczałoby, że wyłączenia z masy upadłości – spadku, wskazane w art. 63 i n. p.u. – nie są możliwe, ponieważ zaspokojenie wierzycieli następuje z masy majątkowej, na którą składają się wszystkie aktywa spadku. W przypadku ustanowienia zarządu sukcesyjnego w skład masy wchodzi także aktywa nabyte w okresie zarządu sukcesyjnego, które weszły w skład przedsiębiorstwa w spadku.

Problem ten można rozwiązać, kierując się wskazanym wyżej założeniem, że sytuacja wierzycieli i dłużnika w postępowaniu upadłościowym zmarłego przedsiębiorcy nie powinna różnić na niekorzyść w porównaniu ze zwykłym postępowaniem upadłościowym. Skoro wyłączenia z masy upadłości podmiotu są możliwe, należy je także dopuścić w tym szczególnym postępowaniu. Po zakończeniu postępowania upadłościowego wierzyciele będą mogli dochodzić od spadkobierców niezaspokojonej w postępowaniu kwoty wierzytelności – na zasadach wskazanych w kodeksie cywilnym (patrz: Zimmerman, 2024, kom. do art. 421). Jest przy tym oczywiste, że spadkobierca musi wziąć pod uwagę zgłoszone wierzytelności, zakres ich zaspokojenia i dokonać oceny skutków oświadczenia o przyjęciu spadku wprost, czy z dobrodziejstwem inwentarza, ewentualnie – o jego odrzuceniu. Niewątpliwie zagadnienia powyższe powinny być doprecyzowane w ustawie.

Masa upadłości a spadek

Ustawodawca w art. 421 p.u. wyraźnie wskazuje, że do masy upadłości zmarłego przedsiębiorcy wchodzi aktywa spadku po zmarłym, a w przypadku ustanowienia zarządu sukcesyjnego – także aktywa nabyte w okresie zarządu sukcesyjnego, które weszły w skład przedsiębiorstwa w spadku. Mamy więc do czynienia z masą spadkową – spadkiem, który literalnie interpretując przepis, zostaje objęty postępowaniem upadłościowym i służy zaspokojeniu wierzycieli. Skutki jego objęcia powstają dopiero po zakończeniu postępowania upadłościowego, czyli zaspokojeniu wierzycieli (art. 424 p.u.). Rodzi to szereg wątpliwości. Zgodnie z art. 922 k.c. z ogółu praw i obowiązków zmarłego mających charakter cywilnoprawny, stanowiących spadek po nim, ustawodawca wyłącza prawa i obowiązki niemajątkowe, prawa i obowiąz-

ki ściśle związane z osobą zmarłego oraz prawa i obowiązki przechodzące na oznaczone osoby niezależnie od tego, czy są one spadkobiercami. Przedsiębiorca-dłużnik prowadzi przedsiębiorstwo w znaczeniu przedmiotowym, które obejmuje zorganizowany zespół składników niematerialnych i materialnych przeznaczonych do prowadzenia działalności gospodarczej (art. 551 k.c.). W jego skład wchodzi więc nie tylko prawa majątkowe o charakterze cywilnoprawnym. Mogącą powstawać na tym tle rozbieżność należy, jak się zdaje, wyklądać *in favorem creditoris* – w skład masy upadłości zmarłego przedsiębiorcy wchodzi więc wszelkie prawa (aktywa) o charakterze majątkowym, które są zbywalne.

Jeszcze inna grupa problemów powstaje, gdy ogłoszenie upadłości zmarłego przedsiębiorcy (przedsiębiorcy, który zakończył prowadzenie działalności gospodarczej) następuje wiele miesięcy (jak wspomniano, przy zarządzie sukcesyjnym – nawet lat) po otwarciu spadku. Należy przyjąć, że aktywa spadku jako masa służąca zaspokojeniu wierzycieli nie powinny być uszczuplone, zaś wszelkie czynności (działania i zaniechania) spadkobierców czy zarządu sukcesyjnego – oceniane także przez pryzmat ewentualnego pokrzywdzenia wierzycieli.

Ustawodawca przesądza przy tym, że ustanowienie przez zmarłego przedsiębiorcę w testamencie wykonawcy testamentu oraz zapisy i polecenia są bezskuteczne wobec masy upadłości (art. 422 p.u.). Jest to kolejny przepis, który jest sformułowany w sposób mogący sugerować, iż masa upadłości posiada podmiotowość prawną. Bezskuteczność względna w odniesieniu do masy oznacza, że same czynności ustanowienia: wykonawcy testamentu, zapisu, jak się zdaje, także zapisu windykacyjnego czy zawarcia polecenia są prawnie skuteczne, nie mogą jedynie uszczuplić masy upadłości, przeznaczonej wyłącznie na zaspokojenie wierzycieli. Powołane przez spadkodawcę podmioty nie mogą skutecznie wykonywać swoich obowiązków (realizować poleceń czy roszczeń) co do aktywów spadku wchodzących w skład masy upadłości do czasu zakończenia postępowania upadłościowego. W sytuacji realizacji zapisu czy polecenia przed ogłoszeniem upadłości skutki takich zdarzeń prawnych nie powstają względem masy, co oznacza, że wierzyciele mogą kierować do takich praw egzekucję upadłościową, tak jakby nadal wchodziły one w skład masy.

Szczególnym wyzwaniem w opisaną sytuację otwarcia spadku i ogłoszenia upadłości zmarłego przedsiębiorcy długo po tym zdarzeniu jest ochrona podmiotów trzecich dokonujących czynności ze spadkobiercami (zarządcą sukcesyjnym). Tytułem przykładu, powstaje wątpliwość, czy podmiot trzeci nabywający od zapisobiorcy windykacyjnego przedmiot zrealizowanego zapisu może zostać dotknięty skutkami bezskuteczności, np. w trybie art. 59 k.c. W grę może wejść także ochrona osób trzecich przewidziana w art. 1028 k.c., zgodnie z którym, jeżeli ten, kto uzyskał stwierdzenie nabycia spadku albo poświadczenie dziedziczenia, lecz spadkobiercą nie jest, rozporządza prawem należącym do spadku na rzecz osoby trzeciej, osoba, na której rzecz rozporządzenie następuje, nabywa prawo lub zostaje zwolniona od obowiązku, chyba że działa w złej wierze. Trudno zgodzić się ze stanowiskiem, że ochrona osoby trzeciej działającej w dobrej wierze jest wyłączona, zwłaszcza w sytuacji

ogłoszenia upadłości po nabyciu i działu spadku po zmarłym przedsiębiorcy.

Brzmienie art. 422 p.u., w którym ustawodawca wymienia zapisy, nie wyszczególniając zapisu windykacyjnego (art. 981¹ i n. k.c.), może rodzić pytanie, czy zapis rzeczowy również objęty jest dyspozycją tej normy. Względy celowościowe i systemowe przemawiają za tezą, że zapis windykacyjny jest objęty sankcją bezskuteczności względnej. Skoro ustawodawca obejmuje nią zapis zwykły, który kreuje roszczenie zapisobiorcy wobec spadkobiercy (skutek obligacyjny, art. 968 i n. k.c.), to tym bardziej sankcją powinien być objęty zapis windykacyjny, który wyłącza ze spadku (masy upadłości) po zmarłym przedsiębiorcy określony składnik majątkowy (skutek rzeczowy). Powyższe skutki prawne następują z chwilą ogłoszenia upadłości i trwają do czasu zakończenia postępowania upadłościowego, zwykle prowadząc do bezprzedmiotowości rozrządzeń upadłego – zakończenie postępowania następuje po likwidacji w całości aktywów spadku. Niemniej zasady dobrej legislacji nakazują konieczność precyzyjnego formułowania przepisów szczególnych, wyjątkowych, ingerujących w wartości konstytucyjne (art. 21, art. 64 Konstytucji RP), wymieniając w tym przypadku instytucje prawa oddzielnie regulowane w k.c.

Na skład masy upadłości zmarłego przedsiębiorcy – możliwość jak najpełniejszego zaspokojenia wierzycieli – mają także wpływ czynności upadłego dokonane w „okresie podejrzanym” – czasie poprzedzającym skuteczne złożenie wniosku o ogłoszenie upadłości. W art. 423 p.u. ustawodawca wskazuje, że do czynności upadłego, dokonanych na sześć miesięcy przed jego śmiercią, stosuje się przepisy art. 127–130a. Norma ta budzi istotne wątpliwości z punktu widzenia uprawnień wierzycieli, a także rozrządzeń upadłego oraz interesu spadkobierców (i innych podmiotów). W literaturze omawianych jest kilka interpretacji wskazanego przepisu, który odgrywa krytyczną rolę nie tylko dla wierzycieli, upadłego, spadkobierców, ale i osób trzecich, będących stroną czynności z upadłym (zob. Górniak, 2022, kom. do art. 423). Wykładnia przepisu nie może abstrahować od jego szczególnego, wyjątkowego, ingerującego w prawa konstytucyjnie chronione, charakteru. Między śmiercią upadłego a złożeniem wniosku o ogłoszenie upadłości może minąć rok, a nawet kilka lat (w przypadku ustanowienia zarządu sukcesyjnego). Czas „podejrzanym” w istocie może ulec więc wydłużeniu, przyjmując, że obejmuje on okres od sześciu miesięcy przed śmiercią upadłego do dnia złożenia wniosku. W innym przypadku fraudulentna czynność prawna upadłego, dokonana na miesiąc przed śmiercią, w przypadku ustanowienia zarządu sukcesyjnego i złożenia wniosku upadłościowego po dwóch latach, nie podlegałaby takiej ocenie.

Literalnie ustawodawca zdaje się przyjmować, że czynności upadłego wskazane w art. 127–130a p.u., dokonane w ciągu sześciu miesięcy przed jego śmiercią do dnia złożenia wniosku upadłościowego, które uszczupliły (lub budzą takie podejrzenie) majątek upadłego, są bezskuteczne w stosunku do masy upadłości. Nie sposób przyjąć, że wyrażne wskazanie terminu półrocznego może oznaczać, że ustawodawca „miał na myśli” inne, dłuższe terminy wskazane w art. 127 i n. p.u. bądź ich łączne stosowanie. Niewątpliwie jest to ko-

lejnny przepis, który wymaga ingerencji ustawodawcy, aby rozwiązać pojawiające się wątpliwości interpretacyjne.

Odrębności postępowania upadłościowego zmarłego przedsiębiorcy

Podmioty uprawnione do złożenia wniosku o ogłoszenie upadłości

Odrębności szczególnego postępowania upadłościowego zmarłego przedsiębiorcy dotyczą także jego dynamiki, w tym podmiotów, które mogą skutecznie złożyć wniosek.

Zgodnie z art. 7 *in fine* p.u. wniosek o ogłoszenie upadłości może złożyć wierzyciel, zarządca sukcesyjny, a także spadkobierca oraz małżonek i każde z dzieci lub rodziców zmarłego, chociażby nie dziedziczyli po nim spadku. Przepis ten ma charakter szczególny, może być więc wykładany restrykcyjnie, zawięzając, a jako że w art. 3 p.u. ustawodawca wskazał, że postępowanie upadłościowe może być wszczęte tylko na wniosek złożony przez podmioty określone w ustawie, wymienione podmioty są wyłącznie uprawnionymi do inicjowania postępowania upadłościowego w razie śmierci przedsiębiorcy (zob. Stempniak, 2022, kom. do art. 7). Takiej możliwości nie mają więc zarządca czy kurator spadku. Kurator ustanowiony na podstawie art. 187 p.u. jest powoływany przez sąd w postanowieniu o ogłoszeniu upadłości, co oznacza, że nie ma on możliwości prawnej inicjowania postępowania.

Spełnienie przesłanek nakazujących złożenie wniosku jest oceniane z uwzględnieniem sytuacji prawnomajątkowej (stan niewypłacalności, zaprzestanie spłacania długów) na moment jego złożenia, nie zaś na dzień śmierci przedsiębiorcy. Zdarzenie to nie musi automatycznie skutkować zaistnieniem przesłanek ogłoszenia podmiotu upadłym.

Zarządca sukcesyjny ma obowiązek znać sytuację prawnomajątkową przedsiębiorstwa zmarłego dłużnika i zgodnie z art. 21 ust. 2a p.u. ciąży na nim obowiązek zgłoszenia wniosku o ogłoszenie upadłości zmarłego przedsiębiorcy dłużnika. Jeżeli podstawa do ogłoszenia upadłości wystąpiła przed ustanowieniem zarządu sukcesyjnego, termin do zgłoszenia wniosku o ogłoszenie upadłości biegnie od dnia, w którym został ustanowiony zarząd sukcesyjny. Zgłoszenie wniosku o ogłoszenie upadłości przez zarządcę sukcesyjnego nie wymaga zgody osób, na rzecz których działa zarządca sukcesyjny. Za brak działania zarządcy ponosi odpowiedzialność odszkodowawczą. Może być także orzeczony w stosunku do zarządcy sukcesyjnego zakaz, o którym mowa w art. 373 i n. p.u. Wobec zarządcy może być także zastosowana sankcja z art. 296 k.k.

Status spadkobiercy zmarłego przedsiębiorcy-dłużnika budzi pewne wątpliwości (zob. Górniak, 2022, kom. do art. 424). Regulacja art. 424 p.u., zgodnie z którą w razie ogłoszenia upadłości zmarłego przedsiębiorcy skutki prawne związane z przyjęciem spadku powstają po zakończeniu postępowania upadłościowego, musi być wykładana z uwzględnieniem przepisów k.c. regulujących status spadkobiercy. Należy podkreślić, że spadkobierca uzyskuje swój status prawno-spadkowy z chwilą otwarcia spadku (art. 922 k.c.). Także

z tą chwilą spadkobierca nabywa spadek (art. 925 k.c.). Spadkobierca może bądź przyjąć spadek bez ograniczenia odpowiedzialności za długi (przyjęcie proste), bądź przyjąć spadek z ograniczeniem tej odpowiedzialności (przyjęcie z dobrodziejstwem inwentarza), bądź też spadek odrzucić (art. 1012 k.c.). Zgodnie z art. 424 p.u. spadkobierca może złożyć oświadczenie o przyjęciu spadku (najczęściej z dobrodziejstwem inwentarza) albo nie złożyć żadnego oświadczenia (co skutkuje przyjęciem z ograniczeniem odpowiedzialności), ale skutki tego oświadczenia ulegają zawieszeniu, realizują się w sferze majątkowej spadkobiercy dopiero po zakończeniu postępowania upadłościowego. Poza niniejszą wypowiedzią pozostawiam także zagadnienie podstawy spadkobrania – testament, w tym problem jego unieważnienia, gdzie status spadkobiercy może zostać prawnie ustalony po długim czasie, czy powołania do części spadku, oraz ustawę (dziedziczenie ustawowe).

Spadek może być także przyjęty przed ogłoszeniem upadłości zmarłego przedsiębiorcy. Wówczas także skutki przyjęcia ulegają zawieszeniu do czasu zakończenia postępowania. Warto przy tym zauważyć, że spadkobiercą może być dziecko albo inna osoba nieposiadająca pełnej zdolności do czynności prawnych. Ustawodawca milczy co do możliwości składania wniosku o ogłoszenie upadłości przez przedstawicieli takich osób. Spadkobierca może także ponosić odpowiedzialność za niezłożenie wniosku w terminie, co niekiedy może być o tyle dyskusyjne, że osoba taka może nie wiedzieć o podstawie swojego dziedziczenia, ani nie mieć możliwości zapoznania się ze stanem przedsiębiorstwa spadkodawcy w terminie roku od jego śmierci.

Spadek może zostać także zbyty przed ogłoszeniem upadłości zmarłego przedsiębiorcy. W takim przypadku postępowanie prowadzi się z udziałem nabywcy spadku, do którego stosuje się przepisy dotyczące upadłego (art. 419 ust. 2 p.u.).

Odrzucenie spadku przez spadkobiercę skutkuje wyłączeniem go z postępowania upadłościowego – dziedziczenia po spadkodawcy.

Brzmienie art. 419 i art. 424 p.u. prowadzi do wniosku, że status spadkobiercy na potrzeby postępowania upadłościowego wykazywany jest postanowieniem o stwierdzeniu nabycia spadku, ewentualnie zrównanymi z nim: aktem poświadczenia dziedziczenia albo europejskim poświadczeniem spadkowym (zob. Stempniak, 2022, kom. do art. 424).

Omawiając status prawnoupadłościowy spadkobiercy, musimy także pamiętać, że przyjęcie tezy o dopuszczalności wyłączeń z masy upadłościowej w omawianym szczególnym postępowaniu skutkuje tym, że nie wszystkie składniki majątku (aktywów) upadłego spadkodawcy wejdą w skład masy upadłości. Część z nich – wyłączona na podstawie p.u. – będzie traktowana jako masa spadkowa, wobec której znajdą zastosowanie przepisy k.c. pomimo trwania postępowania upadłościowego.

Wśród podmiotów wskazanych w art. 7 p.u. wskazuje się także małżonka, każde z dzieci lub rodziców zmarłego, chociażby nie dziedziczyli po nim spadku. Należy przyjąć, że status zarówno małżonka, jak i dziecka zmarłego przedsiębiorcy oceniamy wedle stanu na chwilę jego śmierci, gdyż małżeństwo ustaje z chwilą śmierci współmałżonka.

Termin do złożenia wniosku o ogłoszenie upadłości

Wskazany w art. 7 p.u. roczny termin od chwili śmierci przedsiębiorcy na złożenie wniosku o ogłoszenie go upadłym ma charakter prekluzyjny. W doktrynie podkreśla się, że jest to termin materialnoprawny, do dochodzenia roszczeń (zob. Stempniak, 2022, kom. do art. 7). Nie ulega on więc wydłużeniu ani skróceniu wolą stron. Jego upływ jest także brany przez sąd pod uwagę z urzędu.

Podsumowanie

Upadłość i regulujące ją postępowanie odgrywają jedną z kluczowych ról w gospodarce rynkowej. Stanowią swoisty filtr pozwalający monitorować kondycję finansową podmiotów, jednocześnie pobudzać do zachowań odpowiedzial-

nych, racjonalnych gospodarczo (nie tylko dłużników, ale także ich wierzycieli).

Postępowanie upadłościowe wszczęte i prowadzone po śmierci przedsiębiorcy ma swoją specyfikę i odrębności, które zostały zarysowane w niniejszym opracowaniu. Jest ono o tyle istotne, że dotyczy podmiotu – osoby fizycznej, która traci zdolność prawną, ale ze względu na interes wierzycieli ustawodawca dopuszcza egzekucję generalną ze spadku po niej. Warto też pamiętać, że zasady dotyczące postępowania *post mortem* dotyczą także zmarłej osoby fizycznej, która faktycznie prowadziła działalność gospodarczą, nawet wówczas, gdy nie dopełniła obowiązku jej zgłoszenia we właściwym rejestrze, jeżeli od dnia zaprzestania prowadzenia działalności nie upłynął rok (art. 9 p.u.). Żądanie ogłoszenia upadłości w takiej sytuacji może stanowić pewne wyzwanie, a nawet zaskoczenie dla spadkobierców.

Na pewno także odrębności postępowania upadłościowego zmarłego dłużnika-przedsiębiorcy wymagają „przepracowania” przez spójne orzecznictwo, a w niektórych, kluczowych elementach – ingerencji legislacyjnej.

Przypisy/Notes

- ¹ Uwarunkowania systemowe efektywności prawa omawia także m.in. H. Eidenmüller (2015). Na ścisły związek efektywnej regulacji niewypłacalności (jej zapobieganiu i łagodzeniu skutków) z gospodarką wskazuje J. Drukarczyk (1987, s. 5 i n.), por. Pogonowski, 2023, s. 402 i n.
- ² Ustawa z 28.02.2003 r. – Prawo upadłościowe, Dz.U. z 2025 r., poz. 614, dalej oznaczana jako p.u.
- ³ Ustawa z 5.07.2018 r. o zarządzie sukcesyjnym przedsiębiorstwem osoby fizycznej i innych ułatwieniach związanych z sukcesją przedsiębiorstw (Dz.U. z 2021 r., poz. 170).
- ⁴ Zob. także ciekawe rozważania: Komisja Kodyfikacyjna. Podkomisja postępowania upadłościowego, 1935, s. 19.
- ⁵ Ustawa z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny, t.j. Dz.U. z 2024 r., poz. 1061.
- ⁶ Ustawa z 28.11.2014 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego, Dz.U. z 2025 r., poz. 594 z późn. zm.
- ⁷ Ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, Dz.U. z 2024 r., poz. 1568.

Bibliografia/References

- Adler, B. E. (1997). A theory of corporate insolvency. *New York University Law Review*, 72(2), 343–382. <https://www.nyulawreview.org/wp-content/uploads/2018/08/NYULawReview-72-2-Adler.pdf>
- Cybulska-Bienioszek, A., & Witosz, A. J. (2023). Śmierć niewypłacalnego przedsiębiorcy a regulacje prawa upadłościowego. *Białostockie Studia Prawnicze*, 28(3), 315–329. <https://doi.org/10.15290/bsp.2023.28.03.14>
- Drukarczyk, J. (1987). *Unternehmen und Insolvenz. Zur effizienten Gestaltung des Kreditsicherungs- und Insolvenzrechts*. Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-322-99524-7>
- Eidenmüller, H. (2015). *Effizienz als Rechtsprinzip. Möglichkeiten und Grenzen der ökonomischen Analyse des Rechts* (4. Auflage). Mohr Siebeck.
- Górniak, K. (2022). W: K. Osajda (red.), *Prawo spadkowe przedsiębiorców. Komentarz*. Tom IV. C.H.Beck, Legalis.
- Hrycaj, A., & Kosmal, A. (2020). Śmierć upadłego. *Doradca Restrukturyzacyjny*, 22(4), 21–32.
- Komisja Kodyfikacyjna, podkomisja postępowania upadłościowego. (1935). Uzasadnienie projektu prawa upadłościowego w opracowaniu podkomisji postępowania upadłościowego na podstawie referatu prof. M. Allerhanda.
- Mooney, Ch. W. jr. (2004). A normative theory of bankruptcy law: Bankruptcy as (is) civil procedure. *Washington & Lee Law Review* (61), 931–1061. https://scholarship.law.upenn.edu/faculty_scholarship/18
- Mrówczyński, M. (2019). *Uczestnicy postępowania upadłościowego*. Wolters Kluwer. <https://sip.lex.pl/#/monograph/369451523/370562?keyword=uczestnicy%20postępowania%20upad%C5%82o%C5%9Bciowego&toHit=1&cm=SREST>
- Pogonowski, P. (2023). Efektywność upadłości i postępowania upadłościowego – uwagi wprowadzające na tle ekonomicznej analizy prawa. *Polski Proces Cywilny*, (3), 402–439.
- Pogonowski, P. (2022). Ograniczenia egzekucji sądowej cywilnej jako przejaw realizacji polityki prawa. W: J. Jagieła, & R. Kulski (red.), *Symbolae Andreae Marciniak dedicatae* (719–730). C.H.Beck.
- Stempniak, A. (2022). W: K. Osajda (red.), *Prawo spadkowe przedsiębiorców. Komentarz*. Tom IV. C.H.Beck, Legalis.
- Zimmerman, P. (2024). *Prawo upadłościowe. Prawo restrukturyzacyjne. Komentarz* (wyd. 8). C.H.Beck, Legalis.

Prof. dr hab. Piotr Pogonowski

Profesor zwyczajny nauk prawnych, radca prawny. Od ponad ćwierćwiecza teoretyk i praktyk stosowania prawa, ekonomii i ich wzajemnego przenikania się. Pracownik naukowy, urzędnik państwowy, z doświadczeniem stosowania prawa i zasad ekonomii w gospodarce realnej.

Prof. dr hab. Piotr Pogonowski

Full professor of legal sciences, legal counselor. For more than a quarter of a century, theorist and practitioner of the application of law, economics and their mutual interpenetration. Academician, civil servant, with experience in the application of law and economic principles in the real economy.